

УЗРОЦИ ПРОЛИФЕРАЦИЈЕ НУКЛЕАРНОГ ОРУЖЈА – СЛУЧАЈ СРЕДЊЕГ ИСТОКА

Владислав Р. Стефановић*

Достављен: 12. 03. 2020.

Језик рада: Српски

Прихваћен: 16. 06. 2020.

Тип рада: Прегледни рад

DOI број: 10.5937/vojdelo2001023S

Предмет истраживања овог рада је пролиферација нуклеарног оружја и последице по регионалну и светску безбедност. Истраживањем се настоји објаснити мотив држава да дођу у посед нуклеарног оружја. Такође, разматрају се и последице по регион уколико једна од држава дође у посед нуклеарног оружја. Предмет истраживања у највећој мери обухвата регион Средњег истока. С обзиром да је проблем пролиферације присутан и ван оквира овог региона, истраживање ће обухватити и друге случајеве пролиферације. Случајеви пролиферације ван региона Средњег истока представљаће смерницу за разумевање дешавања по питању пролиферације у овом региону, и настојати да објасне узроке пролиферације нуклеарног оружја у свету.

Кључне речи: *нуклеарно оружје, Средњи исток, пролиферација, војна моћ, безбедност*

Увод

Пролиферација нуклеарног оружја представља једну од највећих безбедносних претњи у савременом свету. Велики напори међународне заједнице да спречи повећање броја нуклеарних држава праћени су, како економским и политичким, тако и војним притисцима и претњама упућеним државама које теже да дођу у посед нуклеарног оружја. Међутим, сви наведени притисци нису довољни да би се државе које настоје да произведу нуклеарно оружје одвратиле од тих намера. Знатан број држава одустао је од развоја нуклеарног оружја, или коришћења нуклеарне технологије у цивилне сврхе, док неке земље настоје да развију нуклеарни програм и настоје да произведу нуклеарно оружје, без обзира на притиске међународне заједнице. Посебан безбедносни изазов за међународну заједницу представља ирански нуклеарни програм, као

* Градска општина Вождовац, Београд, vladislavdiplomacy@gmail.com

и последице по регион Средњег истока уколико Иран развије нуклеарно оружје. Забринутост дела међународне заједнице, посебно Запада и Израела, да би нуклеарни Иран дестабилизовао регион и да би се пробудиле његове експанзионистичке тежње које би за последицу могле имати избијање ратова великих размера, представља само једну страну безбедносних претњи. С обзиром на то да нуклеарно оружје представља и статусни симбол, симбол велике војне моћи и технолошке развијености, поставља се питање како би, и на који начин, реаговале државе Средњег истока које претендују на трон регионалног лидера, тј. да ли би и друге државе региона посегнуле за развојем нуклеарног оружја.

Основно истраживачко питање јесте који је мотив држава на Средњем истоку да поседују нуклеарно оружје. У оквиру овог питања настоји се пружити одговор и на питање какве би биле последице по безбедност региона уколико би нека држава дошла у посед нуклеарног оружја. Мотив се разматра у оквиру утицаја типа режима, безбедносних претњи, тежње за међународним и регионалним позиционирањем, као и за решавање унутар политичких проблема.

Одговором на постављена истраживачка питања и обрадом задате теме рада може се прогноирати развој процеса производње нуклеарног оружја и нуклеарне технологије на Средњем истоку, као и последице по безбедност овог региона. Такође, резултати истраживања могу послужити за поређење резултата других истраживања из ове области и могу допринети повећању фонда знања о пролиферацији нуклеарног оружја.

Узроци пролиферације нуклеарног оружја

О процесу пролиферације нуклеарног оружја постоје опречна мишљења. По једном суду нуклеарно оружје учвршћује мир између нуклеарних држава, а по другом пролиферација нуклеарног оружја повећава опасност од избијања нуклеарних сукоба. У складу с тим тумачењима постоје и опречна мишљења о узроцима пролиферације.

Тежња држава за стицањем нуклеарног оружја тумачи се као жеља за одвраћањем од напада других држава, јер се сматра да је ово оружје пре свега дефанзивно. Међутим, нуклеарно оружје посматра се и као офанзивно оружје, тј. као средство помоћу којег се непријатељ под претњом нуклеарног напада приморава на поступке које не би учинио да не постоји такав вид претње.

Школа реализма сматра да је у природи државе да тежи стицању, очувању и увећању своје војне моћи, јер она представља гарант опстанка и развоја државе и да нуклеарно оружје представља најуверљивије средство одвраћања од напада других држава. У том контексту, структурални реализам заступа став да пролиферација нуклеарног оружја умањује могућност од избијања оружаних сукоба нуклеарних држава и да пролиферација учвршћује мир између нуклеарних сила. Са друге стране, либерализам види опасност од пролиферације нуклеарног оружја, сматрајући да је за светски мир неопходно смањење нуклеар-

ног арсенала и спречавање повећања броја нуклеарних држава. Најефикаснији начин за заустављање пролиферације представљају политички и економски притисци међународне заједнице. Само постојање нуклеарног оружја, како сматрају либерали, представља потенцијалну опасност од нуклеарног холокауста.

Треба рећи да се теоријским приступима, методама и техникама истраживања пролиферације нуклеарног оружја бави недовољан број радова. То се објашњава малим бројем случајева пролиферације, тешко доступним информацијама, као и неопходним сложеним знањима из области нуклеарне технологије и војних наука. Уколико би се истраживањем обухватила сва искуства из ове области, можда би свако од њих пружио одговор или разјашњење овог проблема.

Један од радова који је свеобухватном анализом различитих метода и приступа настојао да пружи што потпунији одговор на узроке пролиферације нуклеарног оружја представља рад Скота Сагана (*Sagan, 2011, pp. 225–241*) „Узроци пролиферације нуклеарног оружја”. Наиме, Саган је настојао да појасни разлику између цивилног нуклеарног програма и употребе нуклеарне технологије у војне сврхе, који су више него значајни за разумевање овог проблема. Затим, он је извршио анализу досадашњих радова који су настојали да објасне узроке пролиферације нуклеарног оружја, како са аспекта међународног права, улоге врсте режима и појединца у врху власти, тако и са становишта безбедносних изазова и претњи. Овако постављен рад пружио је смернице за даља истраживања из ове области и указује на пропусте у досадашњим истраживањима.

Саганово теоријско-емпиријско истраживање уоквирено је самом природом проблема истраживачког питања. Наиме, Саган подржава аргумент реалистичке школе међународних односа да државе развијају нуклеарно оружје када се суочавају са безбедносним изазовима, и да то представља један од мотива за развој војног нуклеарног програма, али фокус на безбедносним питањима не би разјаснио све случајеве пролиферације. Конструктивистички приступ појаснио би улогу нуклеарног оружја као статусног симбола и средства за боље позиционирање државе на међународној сцени и у региону. Са друге стране, сматра Саган, разумевање одлука појединца и утицаја на њихово одлучивање може допринети бољем разумевању проблема пролиферације. Такође, нормативни приступ може одиграти значајну улогу у разумевању међународноправног положаја нуклеарног оружја и уговора везаних за овај проблем, и пружити одговоре на могућа међународноправна решења. Може се закључити да Саган користи више теоријских приступа, односно анализом различитих приступа настоји да објасни узроке пролиферације нуклеарног оружја.

У свом истраживању Саган наводи државе које су развиле нуклеарно оружје, оне које су га произвеле и оне које су напустиле нуклеарни програм. Затим приступа анализи литературе која се односи на везу између нуклеарне енергије и производње нуклеарног оружја. Предочава и своја сазнања о одлукама држава да произведу нуклеарно оружје. Затим анализира улогу НПТ уговора (*Non-Proliferation Treaty*) у процесу доношења одлука за развој нуклеарног оружја у демократским и недемократским државама. На крају, Саган указује на слабости и недостатке досадашњих истраживања.

Истраживање обухвата период од 1945. године – од прве употребе нуклеарне бомбе *in vivo* до данашњих дана. Обухваћене су државе које су произвеле нуклеарно оружје, оне које су почеле са његовим развојем, као и земље које нису успеле да га развију. Постоји сагласност о томе које државе данас поседују нуклеарно оружје, али не и о томе када су државе „друге генерације” стекле ово оружје.

Истраживачки задатак је додатно отежан малим бројем случајева стварања нуклеарних држава, као и непотпуним, а понекад и недоступним информацијама о периоду настанка нуклеарног програма и његовог развоја. Такође, како наводи Саган, неопходно је појаснити појам нуклеарне способности, тј. који индикатори указују да је држава способна да развије нуклеарно оружје.

Атоми за мир и атоми за рат

Употреба нуклеарне енергије у цивилне сврхе и развој војног нуклеарног програма неретко изазивају велике забуне и неразумевање у начину њеног коришћења. Наиме, велики број држава користи нуклеарну енергију у производњи електричне енергије или у друге невојне сврхе, што не значи да су оне способне или имају намеру да развију нуклеарно оружје. Да ли ће цивилни нуклеарни програм послужити за развој војног нуклеарног програма зависи од одлуке државе. Међутим, неки индикатори степена технолошког развоја државе могу указати на њену способност да развије војни нуклеарни програм.

Мејер (*Meyer*, 1984, pp. 5–18) наводи сет техничких и економских индикатора који би требало да укажу на способност државе да произведе нуклеарно оружје, као и две посредујуће варијабле које се односе на рад нуклеарних реактора, као и аутомобилску и електронску производњу. На основу тих индикатора Мејер је идентификовао 34 државе које имају латентну способност да произведу нуклеарно оружје. Деценију касније Стол (*Stoll*, 2013, pp. 113–118) износи чињеницу да је обogaћени уранијум доступан на светском тржишту и да није неопходно да држава поседује технологију за обogaћивање уранијума. Он сматра да је 1992. године 48 држава имало латентну способност за производњу нуклеарног оружја. Хименс (*Humans*, 2013, pp. 162–177) прихвата Столову аргументацију, али је настојао објаснити јаз између броја држава које су способне да произведу нуклеарно оружје и броја држава које га поседују. Наиме, за производњу нуклеарног оружја неопходан је високообogaћени уранијум или плутонијум који се не налази на тржишту. Међутим, не поседују све државе које имају нуклеарну технологију и услове за производњу високо-обogaћеног уранијума. Џо и Гарцке (*Dong-Joon & Gartzke*, 2014, pp. 167–194) сматрају да државе које поседују уранијум или плутонијум не представљају опасност за пролиферацију нуклеарног оружја, јер само поседовање физионог материјала не значи да је држава технолошки способна да развије нуклеарно оружје, као ни да постоји политичка воља за развој таквог оружја. Са друге стране, државе које желе да дођу у посед нуклеарног оружја то ће и остварити.

Саган сматра да наведени примери истраживања удаљавају од одговора на питање који су узроци пролиферације нуклеарног оружја. Наиме, они користе посредне варијабле које су лако доступне, а не прикупљају податке који одражавају суштинске варијабле стварног интереса. Истраживачи који су заинтересовани за мерење нуклеарне војне способности могу поставити сетове података у вези с искуствима и стручношћу при производњи оружја, а не да користе постојеће податке о производњи телевизора и аутомобила. Такође, отворена тржишта на којима је могуће набавити нуклеарни материјал не говоре много о томе које државе ће користити тај материјал за производњу нуклеарног оружја. Саган скреће пажњу и на коришћење два појма као синонима, а које је неопходно разликовати. Војна нуклеарна способност и нуклеарна латентност представљају различите аналитичке оквире. Војна нуклеарна способност односи се на самодовољност државе да произведе нуклеарно оружје, тј. да располаже фисионим материјалима и технолошком способношћу, док латентна способност представља меру колико је држави потребно времена да произведе нуклеарно оружје, уколико се одлучи на тај потез. Ако нашу пажњу фокусирамо на поседовање фисионог материјала и поседовање нуклеарне технологије добићемо резултате истраживања који су далеко од објашњења пролиферације нуклеарног оружја. Велики број држава поседује фисионе материјале и нуклеарну технологију, али се није одлучило за производњу нуклеарног оружја. Одговор на питање који су узроци пролиферације нуклеарног оружја, како сматра Саган, треба потражити у анализи економичности нуклеарне енергије, извозу фисионих материјала и режиму контроле трговине и развоја нуклеарних материјала и технологије.

Међународни споразуми у трговини нуклеарним горивом

Саган издваја два рада који представљају значајан допринос у разумевању повезаности нуклеарне енергије и нуклеарног оружја. Оба рада настоје да објасне везу између нуклеарне енергије и нуклеарног оружја односом између извоза нуклеарне технологије и споразума у вези с извозом, и производње нуклеарне технологије и нуклеарног горива. Такође, у тим радовима представљају се технологија за прераду нуклеарног горива, неопходна знања и обука кадрова за рад у нуклеарним електранама, као и улога и развој истраживачких реактора.

Крониг (*Kroenig*, 2013, р. 123) тврди да „осетљива” нуклеарна помоћ доприноси ширењу нуклеарног оружја и да пружање информација о пројектовању и производњи нуклеарног оружја, продаја фисионог материјала, помоћ у изградњи постројења за обогаћивање уранијума или прераду плутонијума, представљају јасне показатеље да држава тежи развоју и стицању нуклеарног оружја. Он је, такође, уврстио и бруто домаћи производ, индустријске капацитете и ривалство са нуклеарним државама, као показатеље намере државе да развије нуклеарну технологију, а који су у директној корелацији са елементима „осетљиве” нуклеарне помоћи. Своју теорију о утицају ове нуклеарне помоћи Крониг је тестирао на сту-

дији случаја Израела, Кине и Пакистана. На овој студији случаја успешно је тестирао своју тезу, али је покушао и да одговори на питање зашто неке државе пружају другим државама помоћ, или уступају технологију, у производњи нуклеарног оружја. Дошао је до закључка да осим економске користи које имају извозници нуклеарне технологије, постоји и следеће објашњење: „Непријатељ нашег непријатеља је наш најбољи купац”. На тај начин он појашњава и утицај безбедносног и политичког аспекта продаје нуклеарне технологије.

За разлику од Кронига, Фурман (*Fuhrmann*, 2013, pp. 7–41) у истраживање имплементира не само пружање осетљивих информација о нуклеарној технологији већ и цивилну употребу нуклеарне енергије. Наиме, он сматра да развој цивилног нуклеарног програма подстиче пролиферацију нуклеарног оружја. Пружање осетљивих информација о нуклеарном програму засигурно утиче на пролиферацију нуклеарног оружја. Међутим, и развој цивилног нуклеарног програма има утицаја на повећање броја нуклеарних држава. Фурман износи чињеницу да већина држава које су добиле нуклеарни програм у оквиру међународног уговора о цивилном развоју овог програма, није произвела нуклеарно оружје, али тврди да постоји јака узрочна веза између производње нуклеарног оружја и уговора о сарадњи у области нуклеарне технологије. Наиме, Фурман тврди да у државама које имају уговор о сарадњи у области нуклеарне технологије постоји много већи степен вероватноће да ће покренути програм развоја нуклеарног оружја, јер он зависи од безбедносних претњи. Фурманова анализа усмерава на значај уговора о сарадњи у области нуклеарне технологије, као индикатора у изучавању пролиферације нуклеарног оружја, али недовољно познате информације о почетку развоја програма за производњу овог оружја доводи у питање закључке до којих је дошао.

Захтеви за нуклеарну технологију

Различите студије које настоје објаснити мотиве држава да стекну или произведу нуклеарно оружје у највећој мери испитују различите подстицаје и често су фокусиране на актере који учествују у доношењу важних државних одлука. Студије су се углавном ослањале на теорије међународних односа, како би се провериле постављене хипотезе. Један такав пример представља Солингенов (*Solingen*, 1994, pp. 126–159) чланак из 1994. године под насловом „Политичка економија за нуклеарну уздржаност”, где се тврди да су либералне владе спремније да прихвате регионалну пролиферацију од националистичких или радикално-конфесионалних политичких структура. За разлику од Солингена, који разматра утицај природе и врсте власти на пролиферацију нуклеарног оружја, Саган (*Sagan*, 1996, pp. 54–86) у чланку „Три модела у потрази за бомбом” из 1996. године покушава да, на основу безбедносних претњи, домаћих политичких интереса и међународних норми, објасни одлуку државе да произведе нуклеарно оружје. Саган закључује да је безбедносна претња најјачи мо-

тив за доношење одлуке о отпочињању развоја нуклеарног оружја, док су унутрашњи политички интереси и међународне норме подстицајни, али не и одлучујући чиниоци који утичу на политичку одлуку.

Вишедеценијска дебата о узроцима пролиферације нуклеарног оружја праћена је разнородним аргументима о мотивима за његову производњу. Неки истраживачи истичу значај безбедносних претњи, други сматрају да су економски интереси главни покретач или мотив за стицање нуклеарног оружја, док конструктивистичке теорије указују на значај нормативних ограничења и промене идентитета појединаца, владе или вође.

Нове квантитативне студије о мотивима држава за пролиферацију, у настојању да дођу до нових сазнаја о мотивима држава да развијају нуклеарно оружје, користе велики број података, различите методе за кодирање кључних варијабли и низ статистичких метода. Међутим, тако постављена истраживања нису дала жељене резултате. Синг и Веј сматрају да су трајна ривалства и оружани спорови најјачи мотиви за стицање нуклеарног оружја, док Џо и Гарцка сматрају да ривалство није основни мотив за његову производњу, већ да је то добијање статуса нуклеарне силе, и да унутрашње и међународне безбедносне претње такође представљају снажан подстрек за производњу тог оружја.

Утицај режима на развој нуклеарног оружја

Саган издваја студије случаја Абрахама (*Itty*), Хајмена (*Jacques Hyman*) и Солингена (*Etel Solingen*) као посебно значајне за разумевање пролиферације нуклеарног оружја, као и употребе ових студија у тестирању теорија истраживача из ове области. Наиме, студије су усмерене на разумевање улоге високих представника власти на ширење нуклеарног оружја и обухватају специфичне националне и регионалне случајеве пролиферације.

Абрахам уводи нови концепт „нуклеарне амбиваленције” у истраживање узрока пролиферације. Он тврди да постоји велико неразумевање везе између цивилног нуклеарног програма и развоја нуклеарног оружја.

У радовима већине истраживача прати се развој нуклеарне технологије држава и настоји се објаснити да ли власт развија само цивилни нуклеарни програм или настоји да стекне латентну или пуну способност за развој нуклеарног оружја. Наиме, на тај начин се истражују две различите области – да ли је власт у потрази за нуклеарним оружјем или не, и да ли крије своја постројења да прикрије своје намере.

Абрахам (*Itty*, 2009, pp. 106–136) сматра да носиоци власти немају изражене и јасне намере за развој војне нуклеарне технологије. Њихова одлука на такав корак последица је широког спектра политичких и друштвених фактора. На пример у индијског нуклеарног програма Абрахам износи став да су се научници и бирократе у Индији највише залагали за развој тог програма, а имали су велики политички утицај у држави и високи степен аутономије у државном апарату. Такође, како тврди Абрахам, нуклеарна амбиваленција је уобичајен мотив за развој програма, посебно у мање развијеним државама.

Хајмен такође доприноси сазнањима о пролиферацији. Наиме, он тврди да мали број лидера жели да развија нуклеарно оружје, јер је развој тог програма „револуционарна одлука и скок у мрак” (*Нутан*, 2006, рр. 1–46). Одлука о развоју нуклеарног оружја доноси велику неизвесност, јер је питање да ли ће држава уопште успети да развије програм, али и да ли ће то повећати или умањити националну безбедност. Због тога је пролиферација редак случај, не због институционалних ограничења или политичких притисака, већ зато што постоји мали број држава које треба ограничити у развоју нуклеарног оружја. Основу психолошке теорије коју развија Хајмен представља узрочна веза између националистичког идентитета неких лидера који своју нацију виде у природном стању непријатељства са другим нацијама, и одлуке о развоју нуклеарног оружја. За такве лидере, који себе и своју нацију сматрају супериорнима у односу на друге нације, посебно непријатељске, стицање нуклеарног оружја није само рационална калкулација бенефита и трошкова за државу, или своју политичку партију, већ је и у функцији личне промоције. У оквиру овако постављеног истраживања, Хајмен је на случају развоја аргентинског нуклеарног програма закључио да он није био усмерен на производњу нуклеарног оружја, већ нуклеарног горива које је неопходно за покретање нуклеарних подморница. У свом истраживању Хајмен се не ослања на историјске студије случајева у одлучивању за покретање развоја војног нуклеарног програма, како би проверио своју кључну независну варијабилу, јер би то било проблематично за индукативно изведену теорију, већ развија концепт „националног идентитета” и користи квантитативну анализу садржаја јавног обраћања носиоца највише политичке власти, како би проценио да ли лидер може да се сврста у ред „опозиционих националиста”.

Солинген (*Solingen*, 2007, рр. 3–22) упоредном анализом развоја нуклеарног оружја у Азији и на Средњем истоку пореди понашање тих држава током развоја нуклеарне технологије. Фокус истраживања је у утицају глобалних економских интеграција на развој нуклеарног оружја. Солинген настоји да објасни улогу глобалних економских интеграција на доношење политичких одлука, као и на развој нуклеарног оружја. Он закључује да су државе, или лидери који се залажу за глобалну економску интеграцију, мање склони развоју нуклеарног оружја, док су државе које се ослањају на своје тржиште и развијају национални идентитет склоније развоју овог оружја. Овако постављена теорија сагледава узрок пролиферације нуклеарног оружја из другог угла, и објашњава утицај глобалних економских интеграција на развој војног нуклеарног програма, али је тешко извршити генерализацију ове теорије и применити је на све случајеве. Велики допринос у развоју фонда знања о пролиферацији нуклеарног оружја огледа се у временској дистанци у истраживању. Наиме, истраживање обухвата период од потписивања НПТ уговора до данашњих дана, чиме је аутор направио јасну дистанцу у развоју нуклеарног оружја пре и након потписивања Уговора, као облика нормативног и институционалног ограничења развоја нуклеарног оружја.

Уговор о неширењу нуклеарног оружја, тип режима и нуклеарна пролиферација

Упркос томе што нема консензуса о узроцима ширења нуклеарног оружја, и у студијама случајева и у квантитативним истраживањима постоји сагласност да режим Уговора о неширењу нуклеарног оружја (НПТ)¹ нема или има минимални утицај на пролиферацију нуклеарног оружја. Широка распрострањеност и доступност нуклеарне технологије отежава напоре да се оствари пуна контрола над режимом непролиферације. Хајмен (*Human*, 2006а, pp. 204–226) сматра да државе које поседују нуклеарну технологију у већој мери утичу на пролиферацију него НПТ уговор. Гарцке (*Gartzke*, 2014а, pp. 167–194) износи мишљење да је ефекат обуздавања ширења нуклеарног оружја НПТ уговором надвладан ефектом ширења нуклеарног оружја проистеклим из потражње и понуде нуклеарне технологије. Солинген (*Solingen*, 2007а, p. 69) поставља питање да ли би се већи број држава определио за развој нуклеарног оружја да не постоји НПТ уговор? Тешко, закључује Солинген.

Бетс (*Betts*, 2001, pp. 51–85) сматра да је НПТ уговор настао као последица обуставе ширења нуклеарног оружја и да никако није узрок, као ни гаранција непролиферације. Наиме, државе које су остале ван уговора развиле су нуклеарно оружје, док су га неке потписнице произвеле или покушавају да овладају технологијом за његову производњу. У оквиру овог истраживања као да је игнорисан утицај који је уговор имао на пролиферацију. Наиме, потписнице уговора су се обавезале на извесне обавезе, али и привилегије. Редовне контроле Међународне агенције за нуклеарну енергију (*International Atomic Energy Agency*) засигурно представљају најефикаснији начин за контролу развоја нуклеарне технологије. Потпуни успех у контроли развоја је тешко остварљив, али контроле поскупљују и отежавају брз и ефикасан развој нуклеарног оружја. Такође, Уговор није потпуно ефикасан у сузбијању пролиферације, али његово непоштовање и избегавање уговорних обавеза представља јасан индикатор да држава развија програм који може бити употребљен у војне сврхе. Колики год да је значај НПТ уговора за разумевање пролиферације нуклеарног оружја, он за-

¹ Уговор о неширењу нуклеарног оружја (NPT – *Nuclear Non-Proliferation Treaty*). Након што су САД обавиле прво тестирање нуклеарног оружја у Аламогорду у Новом Мексику 16. јула 1945, а затим у августу бациле атомске бомбе на Хиросиму и Нагасаки, и друге земље су започеле развој нуклеарног оружја. Тако је СССР обавио прву нуклеарну пробу 1949. године, Велика Британија 1952, Француска 1960. и Кина 1964. године. Током 50-их почињу интензивни преговори о уговору који би онемогућио даље ширење нуклеарног оружја. Уговор је коначно закључен 1968, а ступио је на снагу 1970. године. До данас га је ратификовало 187 држава. Њиме се уводи статус нуклеарних и нуклеарних држава. Земље без нуклеарног оружја обавезале су се да га не развијају, а земље које су га поседовале обавезале су се да га не продају другим државама, као ни технологију за његову производњу. Мере надзора спроводи Међународна агенција за атомску енергију са седиштем у Бечу. Internet: Available at: <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Treaties/npt.html>, Accessed 4 september 2013.

узима другоразредни значај. Највећи број истраживања настоји да утврди однос врсте и типа режима на доношење одлуке о развоју нуклеарног оружја. Џо и Гарцке сматрају да су демократије у већој мери подложне утицају јавног мњења и да ће се у случају националистичког притиска одлучити за развој програма производње нуклеарног оружја, док ће делимичне демократије развити програм због унутардржавних прилика.

Такође, Џо и Гарцка, као и Синг и Веј, Крониг и Фирман сматрају да су у демократским режимима много веће шансе да се отпочне са развојем програма производње нуклеарног оружја. Наиме, власт у демократским режимима настоји да прати захтеве народа, како би опстала или учврстила свој положај. Уколико су захтеви за развој нуклеарног оружја врло изражени, демократски режим ће се много лакше определити за тај програм него тоталитарни или аутократски режими. У тоталитарним режимима је степен контроле јавног мњења толико висок да је скоро немогуће разазнати стварне интересе и жеље народа. Међутим, ова истраживања колико год да доприносе фонду знања о пролиферацији нуклеарног оружја и улози типа режима у процесу пролиферације, игноришу чињеницу да је значајан број демократских режима стекао нуклеарно оружје и нуклеарну технологију пре потписивања НПТ уговора, као и да је велики број демократских држава напустио програм развоја нуклеарног оружја, или га се одрекао.

Ирански нуклеарни програм и последице по безбедност Средњег истока

Од првих наговештаја да Иран настоји да стекне нуклеарно оружје, па до данашњих дана, води се борба дела светске јавности да се онемогући даљи развој његовог нуклеарног програма. Ипак, Иран наставља са осавремењивањем свог програма уз помоћ држава које се не слажу са претпоставкама да ће га ова земља користити у војне сврхе. Уз мала одступања од поменутог образаца понашања, мењала се само реторика страна у сукобу. Америка, Израел и део западних држава поштрили су своје критике и све чешће прете војном интервенцијом, док Иран прети одмаздом над Израелом.

Русија и Кина, као сталне чланице Савета безбедности Уједињених нација, позивају на мир и уздржаност, посебно од војне интервенције, а са друге стране помажу Ирану у развоју нуклеарног програма, али, како кажу, у оквиру НПТ уговора. Неусаглашеност држава да осуде ирански нуклеарни програм приметан је и на регионалном нивоу. Неке од држава Средњег истока сматрају да Иран полаже право на развој нуклеарног програма све док се не докаже да га не користи у мирољубиве сврхе. Треба поменути да и велики број земаља користи овај програм за производњу електричне енергије и у медицинске сврхе.

Међутим, нису све државе Средњег истока сагласне са оваквом констатацијом. Наиме, неке државе сматрају да Иран лако може произвести нуклеарно

оружје и дестабилизovati читав регион, с обзиром на изјаве иранских званичника да Израел не треба да постоји. Такође, проблем је што и Турска и Саудијска Арабија сматрају да треба да развију нуклеарно оружје како би се заштитиле и одвратиле друге државе од напада нуклеарним оружјем. Мотив за овладавање нуклеарном технологијом Турске и Саудијске Арабије није само да се друга држава одврати од нуклеарног напада, већ и да се стекне статус регионалне силе, јер нуклеарно оружје је статус и симбол моћи, како војне тако и технолошке.

Природу нуклеарног оружја, као и опасност од пролиферације, у потпуности су разумели и амерички војни и политички стратези као безбедносни проблем пред којим се налази Америка почетком трећег миленијума. Основни проблеми и безбедносни изазови односе се на решавање проблема међународног тероризма и пролиферације нуклеарног оружја. Доктрина или стратегија која треба да одговори на постојеће проблеме садржана је у Стратегији националне безбедности, коју је амерички Конгрес усвојио септембра 2002. године, а децембра исте године Џорџ Буш (*George Bush*) представио јавности. Стратегија је подразумевала не само да се нападне непријатељ за кога се сумња да ће извршити напад нуклеарним оружјем већ да се изврше превентивни удари на државе које настоје да дођу у посед технологије за израду нуклеарног оружја. „Осовине зла” или државе које су означене као највећа претња америчкој безбедности – Ирак, Иран и Северна Кореја, представљале су прву мету за спровођење нове стратегије која је подразумевала превентивне нападе.

Притисци на Иран од дела међународне заједнице нису постигли жељени ефекат, тако да је ова земља наставила са развојем нуклеарног програма, као и програма развоја балистичких ракета и најавила производњу балистичке ракете Шахаб (*Shahab*) 4 са дометом од око 2000 километара. Реакција Израела, поред сталних притисака, била је да са Америком уговори испоруку ловаца бомбардера Ф16, како би се одржала војна предност и ојачала способност Израела за одговор на војне претње. Безбедносна дилема и у овом случају била је да се повећањем војног арсенала и његовим осавремењивањем повећава безбедност државе и умањује ризик од напада непријатеља. У првим годинама развоја иранског нуклеарног програма, Иран и Израел започели су трку у наоружању. Америка и део западних држава пружили су помоћ Израелу да повећа војни арсенал, док су Русија, Кина и Северна Кореја помагале Ирану у развоју нуклеарног програма и осавремењивању конвенционалног наоружања. Међутим, како је време одмицало све већи број држава у региону осетио је опасност од оваквог развоја догађаја, па су и оне почеле да се додатно наоружавају. Поред повећања конвенционалног арсенала, Саудијска Арабија и Турска су такође почеле размишљати о изградњи нуклеарних реактора и производњи нуклеарног оружја.

Наведени примери понашања држава Средњег истока и великих сила према Иранском нуклеарном програму јасно наводе на закључак да је развој иранске нуклеарне технологије значајна безбедносна претња по регион Средњег истока. Настојање Ирана да произведе нуклеарне главе представља само део безбедносних изазова и претњи. Садашњи ракетни арсенал Ирана – наоружане нукле-

арне главе угрожавале би само државе у региону. Уколико би Иран дошао у посед ракета далеког домета или интерконтиненталних балистичких ракета, мапа држава које би сматрале да су угрожене била би много већа. Сходно томе, развој иранског нуклеарног програма неопходно је пратити са аспекта развоја нуклеарне технологије и развоја ракетног програма. На тај начин добија се приближнија слика о намерама Ирана: да ли би се нуклеарна технологија користила за производњу електричне енергије и у медицинске сврхе или за војне потребе.

Предлог истраживачке агенде

Како би се остварио напредак у истраживањима о могућем развоју процеса пролиферације нуклеарног оружја, али и да би се боље објаснила нуклеарна прошлост, истраживачи треба да користе предности коришћења како метода квантитативних истраживања, тако и метода студија случаја. Такође, неопходна су и тачна и прецизна знања из области техничких и технолошких услова за развој нуклеарне технологије, као и познавање институционалних услова у оквиру којих су донесене одлуке о развоју нуклеарног оружја или одустајању од тог програма. Тачније, истраживачи би требало да се усредсреде на четири основна питања.

Велики је број радова који обрађују тему утицаја међународне политичке економије или споразума о људским правима на институције, док се мали број истраживања бави утицајем међународних безбедносних споразума, посебно споразума о нуклеарној пролиферацији и НПТ уговору. Неолиберална институционална теорија препознаје решење пролиферације у овом уговору. Наиме, члан 1. НПТ уговора обавезује нуклеарне државе да не снабдевају друге државе нуклеарним оружјем, чиме осликава и логику понашања нуклеарних држава. Наиме, нуклеарна држава није заинтересована да уступи нуклеарну технологију својим савезницима или другим државама, под условом да на исти начин поступе и друге нуклеарне државе. На тај начин се контролише пролиферација, а службеници Међународне агенције за нуклеарну енергију имају овлашћења да наводе држава провере на терену. На тај начин државе се обезбеђују да неће бити у ситуацијама да тајно развијају програм или да буду изложене политичком и економском притиску. Реалистички приступ сматра да је НПТ уговор, пре свега, лицемеран. Наиме, тачка 4. овог уговора обавезује нуклеарне државе да смање своје нуклеарне арсенале, док се државама које приступе уговору забрањује развој нуклеарног оружја. Нуклеарне држава нису смањиле своје нуклеарне потенцијале већ су их многоструко увећале, без икаквих последица, док се нуклеарним потписницима строго забрањује развој нуклеарног оружја. На тај начин настају нуклеарне државе првог и другог реда. Међународни уговор омогућио је неким државама одређено право које је забрањено другим државама. Генерална или општа теорија о томе како функционише НПТ уговор не пружа потребна знања о пролиферацији нуклеарног оружја, али мотиви држава да потпишу уговор могу појаснити различите путеве држава у развоју нуклеарне технологије. Државе су приступале

уговору да би обезбедиле регионалну стабилност, односно да би отклониле бојазан да ће регионални ривал приступити развоју нуклеарног оружја, или да би показале да прихватају норме и политичке трендове светског поретка. Такође, приступање уговору може послужити и као мера прикривања већ започетог програма развоја нуклеарног програма. Разноврсни и сложени мотиви држава за приступање уговору онемогућавају да се сваки појединачни случај појасни статусом државе у НПТ уговору, посебно што однос државе према уговору није непроменљива категорија, али засигурно да би, евентуална, ревизија уговора или изједначавање статуса и права свих држава потписница значајно утицала на пролиферацију нуклеарног оружја. Поред осталог, и у том контексту може се разматрати утицај уговора на пролиферацију.

Истраживањима је потребно обухватити и утицај врсте режима на ширење нуклеарног оружја. Демократски режими доследно спроводе уговорне обавезе проистекле из НПТ уговора, али је питање зашто је то тако. Да ли су демократске државе у већој мери ограничене унутрашњим уређењем у поштовању међународних норми и обавеза у односу на недемократске државе, или приступају само оним уговорима које ће поштовати у потпуности? Да ли демократски лидери сматрају да су више ограничени него недемократски? Да ли се плаше „казне гласача“ ако се обелодани да не испуњавају уговорне обавезе, или верују да је вероватноћа да буду ухваћени у варању велика због захтева за транспарентност власти и заштите узубуњивача?

Такође, у истраживању утицаја природе режима на пролиферацију нуклеарног оружја треба прикључити и студије о односу између политичког руководства, научне заједнице и војног руководства.

Већи број интердисциплинарних истраживања из области пролиферације нуклеарне енергије и њеног утицаја на стицање латентне способности за производњу нуклеарног оружја, као и боље разумевање појма „временске линије“ за производњу нуклеарног оружја, у великој мери би помогао у разумевању и разрешењу проблема нуклеарне пролиферације. Како би се дошло до што тачнијих одговора, неопходно је да прихватимо приступ да је пут у стицању нуклеарног оружја за сваку нуклеарно државу јединствен. Будући напори за разумевање нуклеарне латентности и пролиферације биће најкориснији ако се проучава временска повезаност између потражње за нуклеарним оружјем и његовим стицањем, уместо да се ове две „стране“ ширења нуклеарног оружја разматрају као одвојена питања. Три потенцијалне везе су очигледне.

Прво, разматра се колико је влада ангажована у набавци средстава за развој нуклеарног програма. Уколико држава чини велике напоре за прибављање нуклеарне технологије и ресурса неопходних за развој нуклеарног програма, много је извесније да ће приступити развоју нуклеарног оружја него у случају да држава користи редовну процедуру у развоју нуклеарне технологије. Друго, постоји висок степен зависности између нуклеарне латентности, или нуклеарне способности, и намере актера који се залажу за развој програма производње нуклеарног оружја, који ће сматрати да је развој нуклеарног оружја у великој

мери олакшан. Треће, висок степен латентности нуклеарног програма може олакшати појединцима или партијама, који су на власти током кратког периода, да имплементирају одлуку о развоју нуклеарног оружја ради добијања унутрашње политичке подршке.

Три потенцијалне везе су очигледне. На који начин употреба цивилне нуклеарне технологије утиче на пролиферацију нуклеарног оружја, да ли она спутава или олакшава пролиферацију, да ли неуспех у ефикасној производњи нуклеарне енергије повећава вероватноћу пролиферације?

Важна детерминанта нуклеарне будућности представљаће степен у којем ширење нуклеарне енергије утиче на стварање актера у различитим државама, који настоје да задрже нуклеарну технологију у границама цивилног програма и обуздавање „нуклеарне бирократије“ у тежњама да развију програм производње нуклеарног оружја. Начин коришћења нуклеарне технологије зависи и од степена успешности развоја нуклеарног програма. Државе које са успехом развијају нуклеарни програм уживају бенефите од производње нуклеарне енергије, и ређе се упуштају у тајне и недозвољене радње у страху да би угрозили користи од производње нуклеарне енергије, док државе са мање успеха у развоју нуклеарног програма покушавају да надоместе губитке у развоју програма тако што продају технологију државама које тајно развијају нуклеарни програм.

Нова истраживања нуклеарне пролиферације су у току. Ипак, потребно је више студија случаја о доношењу одлука за или против пролиферације нуклеарног оружја, како би се проширила сазнања и тестирали узрочни механизми које смо поставили у нашим истраживањима. Већи број квантитативних истраживања неопходан је за што већи степен уопштавања наших теорија. Такође, потребан је већи број интердисциплинарних истраживања која би, поред осталог, обухватила и техничко знање о нуклеарној технологији, али и знање из области међународног права које регулише ову област. Овако сложене истраживачке агенде су неопходне, како би се боље разумела нуклеарна прошлост и пружила извеснија предвиђања о нуклеарној будућности.

Закључак

Анализирани рад настоји да одговори на питање узрока пролиферације нуклеарног оружја и представља значајну смерницу за разумевање и објашњење феномена пролиферације нуклеарног оружја. Резултати истраживања, као и сазнања из Саганове анализе, примењиви су како за истраживање сваког појединачног случаја, тако и за истраживање пролиферације у региону или на светском нивоу. Истраживање узрока пролиферације нуклеарног оружја на Средњем истоку представљало би једну од неопходних карика за разумевање пролиферације, и послужило даљим истраживачким подухватима за упоређивање узрока пролиферације у односу на друге регионе и можда пружило заједничке детерминанте за различите или све регионе.

У настојању да одговори на питање који су мотиви држава да произведу нуклеарно оружје, Саган је приступио врло обазриво. Прво, настојао је да објасни разлику између нуклеарне технологије која се користи у цивилне сврхе и нуклеарне технологије за развој нуклеарног оружја. Такође, објаснио је и везу између цивилне и војне нуклеарне технологије, тј. како цивилни нуклеарни програм може прерасти у војни. Овакав приступ представља значајан допринос у одговору на постављено питање. Основна замерка у овом делу анализе јесте да Саган запоставља, или игнорише, да у своје истраживање уврсти и знања из области природних наука, која би појаснила термине: нуклеарни реактор, нуклеарне центрифуге, обogaћени уранијум... Са јасно објашњеним терминима, сваком читаоцу лакше би било да прати истраживања из ове области. Уколико се претпостави да сви истраживачи из области међународних односа одлично познају и разумеју основне принципе функционисања нуклеарне технологије и производње нуклеарног оружја, можемо се наћи на стрампутици. Наиме, може се закључити да мали број истраживача из ове области разуме у ком проценту уранијум мора бити обogaћен да би се користио у производњи нуклеарне главе, затим шта су то нуклеарне центрифуге или нуклеарне електране. Основна знања из процеса производње нуклеарне енергије и коришћење нуклеарне технологије, као и објашњење наведених термина, помогло би да се боље разуме степен развоја нуклеарне технологије у некој држави. Ирански нуклеарни програм лакше би се разумео када би се знало зашто је проблем уколико Иран обогати уранијум у проценту већем од 20%, или зашто Израел и Америка страхују од савремених нуклеарних центрифуга које је ова земља недавно набавила. Дакле, без обзира на то да ли се ради о студији случаја или се настоји пружити одговор за већи број случајева, неопходно је, пре свега, упознавање са основним појмовима и терминима из области физике, војних наука или неке друге научне дисциплине.

Такође, коришћење економских и техничких индикатора, као и укупног технолошког развоја, може навести истраживача на погрешан закључак. Привредно и технолошки развијене државе нису увек заинтересоване за развој нуклеарног оружја, чак неке од њих не користе нуклеарну енергију ни у цивилне сврхе. За истраживање пролиферације нуклеарног оружја могу бити значајни подаци о степену развоја војне технологије, нано технологије и развоја сателита, који су више него потребни за развој нуклеарног оружја. Квантитативна истраживања која су пружила сет података о развоју аутомобилске или електронске индустрије за цивилне сврхе могу послужити за истраживање привредног развоја неке државе, али не могу одговорити на питање да ли је та држава способна да развије нуклеарно оружје и да ли постоји воља за тим. Са друге стране, квантитативна истраживања о развоју војне ракетне технологије, свемирског програма (развој сателита) или нано технологије могу представљати индикаторе да држава тежи развоју нуклеарног оружја. Не може се са сигурношћу тврдити да држава развија нуклеарно оружје уколико развије све наведене програме, али је степен извесности много већи него код истраживања која узимају у обзир развој аутомобилске или цивилне електронске индустрије.

У оквиру разматрања услова за развој нуклеарне технологије, Саган сматра да је неопходно објаснити зашто неке државе другим државама пружају помоћ у развоју нуклеарне технологије, посебно прикривене помоћи која може послужити за развој војног програма. Наводећи економске разлоге као један од мотива за пружање помоћи у развоју нуклеарне технологије, Саган истиче и политички мотив као један од пресудних фактора. Наиме, вођени идејом да је непријатељ мог непријатеља најбољи купац, државе, осим стицања економске користи, добијају и политичке поене слабљењем војног потенцијала свог ривала. На тај начин државе желе да се позиционирају као регионални лидери или теже да заузму што бољу позицију на међународној сцени. Подршка коју Русија и Кина пружају Ирану у развоју војне и нуклеарне технологије, поред економских мотива, заснована је и на тежњи да се уравни тежи војна доминација америчког савезника Израела на Средњем истоку и да се Иран, војни и политички савезник Кине и Русије, позиционира као регионални лидер. Економски и политички мотиви у пружању помоћи у развоју нуклеарне технологије представљају незаобилазне детерминанте у разумевању пролиферације нуклеарног оружја.

Након што је објаснио мотиве за пружање нуклеарне помоћи, Саган је анализирао радове који појашњавају мотиве држава да започну развој нуклеарне технологије. Издвојио је улогу носиоца власти, бирократије, научне заједнице, као и широк спектар унутар државних политичких и друштвених фактора. Пре свега, Саган сматра да безбедносни фактор представља најјачи покретач за отпочињање развоја нуклеарног програма. Такође, нуклеарно оружје је и статусни симбол, што додатно утиче на доношење одлуке о развоју овог програма. Сагледавање проблема пролиферације из безбедносног угла, као и уживање статусног симбола нуклеарне силе, у великој мери објашњава понашање држава на Средњем истоку и њихову тежњу за развојем нуклеарне технологије. Безбедносне претње појашњавају развој нуклеарног програма Израела, као и стално усавршавање иранског нуклеарног програма. Такође, природа власти, као и подела власти, и улога недржавних и државних чиниоца у структурама институционалне и духовне власти, представља сложен аналитички оквир, али неопходан за разумевање процеса доношења одлука у државама Средњег истока. Саган је у своју анализу уврстио истраживање безбедносних изазова и понашање појединаца у врху власти у процесу доношења одлука, што представља значајну смерницу за разумевање пролиферације нуклеарног оружја, али се у недовољној мери осврнуо на тежњу држава да се позиционирају као регионални лидери. Наиме, безбедносни мотив, тј. стицање нуклеарног оружја као средства одвраћања од напада других држава, засигурно представља јак аргумент, али државе које теже да постану регионални лидери морају да докажу да су способне да пруже заштиту и државама које окупљају. У том случају, нуклеарно оружје није само средство одвраћања напада на једну државу већ на читав регион. У том контексту може се разумети понашање државе која претендује на престо регионалног лидера, као и понашање околних држава које фаворизују неку државу за регионалног лидера. Наравно, доносиоци политичких одлу-

ка узимају у обзир и последице од покретања процеса развоја нуклеарне технологије по безбедност региона, евентуалне економске користи, као и могућност да немају успеха у развоју нуклеарног програма.

Увид у нормативни оквир пружа слику позиције нуклеарног оружја у међународном праву. Уговор о неширењу нуклеарног оружја, као и уговори о сарадњи у развоју цивилног нуклеарног програма, представљају правни оквир за развој и поседовање нуклеарног оружја и развој нуклеарне технологије у цивилне сврхе, као и једини начин и меру за спречавање пролиферације нуклеарног оружја. Улога и утицај специјализованих органа Уједињених нација (*United Nations*), као и агенција под њеном контролом, имају велики значај у праћењу нуклеарне технологије, јер једини имају овлашћење да контролишу развој нуклеарног програма у свакој држави чланици УН. Засигурно да НПТ уговор и Међународна агенција за нуклеарну енергију представљају незаобилазне детерминанте за истраживање пролиферације нуклеарног програма и, како истиче Саган, НПТ уговор је одиграо значајну улогу у контроли пролиферације, али истраживање треба проширити и продубити. Требало би сагледати и политичку димензију НПТ уговора. Уговор констатује да пет држава поседује нуклеарно оружје, али није изричит у томе да је то легално. Такође, неопходно је истражити различите приступе и мишљења о легалности употребе нуклеарног оружја у оружаним сукобима. Тачније, питање је зашто постоје различита тумачења која се крећу од мишљења да је такав акт потпуно легитиман, до тумачења да је у потпуности у супротности са међународним правом. Међународно право недвосмислено забрањује употребу оружја за масовно уништавање, попут хемијског и биолошког оружја, док нуклеарно оружје, као најдеструктивније, још увек није категорично забрањено међународноправним нормама.

Истраживање пролиферације нуклеарног оружја представља сложен и захтеван задатак у чијем спровођењу је неопходно применити како квантитативна, тако и квалитативна истраживања. Такође, неопходно је размотрити и применити резултате истраживања различитих теоријских приступа при чему треба користити широк спектар метода и техника. Резултати и закључци истраживања могу помоћи у генерализацији проблема пролиферације нуклеарног оружја, али је за постизање таквог циља неопходан велики број радова на ту тему.

Литература

[1] Betts, R. 2013. Universal deterrence or conceptual collapse? Liberal pessimism and utopian realism, *The Coming Crisis: Nuclear Proliferation, US Interests and World Order*, 22(3), pp. 51–85.

[2] Fuhrmann, M. 2013. Spreading Temptation: Proliferation and Peaceful Nuclear Cooperation Agreements”, *International Security*, 34(1), pp. 7–41.

[3] Hyman, J. 2006, *The Psychology of Nuclear Proliferation: Identity, Emotions and Foreign Policy*, Cambridge University Press, Cambridge, pp.1-46, 204-226.

[4] Hymans, J. 2013, When does a state become a nuclear weapon state? *Nonproliferation Review*, 17(1), pp.162-177.

[5] Itty, A. 2009, *Contra-proliferation: the Indian bomb and nuclear developmentalism*, *Stanford Univ. Press*, pp. 106–136.

[6] Jo, D. & Gartzke, E. 2014. Determinants of Nuclear Weapons Proliferation, *Journal of Conflict Resolution*, 51,(1), pp. 167-194.

[7] Kroenig, M. 2013. *Importing the Bomb: Sensitive Nuclear Assistance and Nuclear Proliferation*, [e-book], Available from:

http://belfercenter.ksg.harvard.edu/files/uploads/Kroenig_Importing_the_Bomb.pdf.

[8] Meyer, S. 1984. *The dynamics of nuclear proliferation*, University of Chicago Press, Chicago, pp. 5-18.

[9] Sagan, S. 2011. The Causes of Nuclear Weapons Proliferation, *Annual Review of Political Science*, 17(14), pp. 225-241.

[10] Sagan, S. 1996. Why Do States Build Nuclear Weapons?: Three Models in Search of a Bomb", *International Security*, 21(3), pp. 54-86.

[11] Solingen, E. 1994. The Political Economy of Nuclear Restraint, *International Security*, vol. 19(2), 126-159.

[12] Solingen, E. 2007. *Nuclear Logics: Contrasting Paths in East Asia and the Middle East*. Princeton University Press, pp. 3-22, p.69.

[13] Stoll R. 2013. *World production of latent nuclear capacity*, [e-book], pp.113-118, Available from: <http://es.rice.edu:80/projects/Poli378/Nuclear/Proliferation/proliferation.html>.

The Causes of Proliferation of Nuclear Weapons – the Case of the Middle East

The subject of this paper is nuclear proliferation and its implications for regional and world security. The study seeks to explain the motive of states to come into possession of nuclear weapons. It also looks at the consequences for the region if one of the states comes into possession of nuclear weapons. The subject matter of the study covers the Middle East region to the greatest extent. Since proliferation is also present outside the region, other cases of proliferation will be included in the research. Proliferation cases outside the Middle East region will be a guide to understanding the proliferation developments in this region, and will seek to explain the causes of nuclear proliferation in the world.

Key words: *Nuclear weapons, Middle East, proliferation, military power, security*